

Nahradíme peníze štěstím? Úvahy nad významem a ambicemi „ekonomie štěstí“

Petr Jíra¹

FSE UJEP

petajira@centrum.cz

Summary

Shall we replace money with happiness? Reflections on the meaning and ambitions of the "economics of happiness". The economics of happiness is a field that has come up with an influential concept that points to the exaggerated importance of money (GDP) in society and in the lives of individuals. The new measure of progress is to be "happiness" instead of money. The paper attempts to critically reflect, in a concise manner, on the philosophical and ethical issues raised by the transformation of the economic paradigm. The dangers of the economics of happiness are the notion of strong objectivism, the overly hasty ambition to claim social influence, and the absence of the question of what ethical approach is actually implied by the economics of happiness.

1. Úvod: ekonomie štěstí

Znamenají peníze štěstí? Platí, že když budeme bohatší, budeme automaticky také šťastnější? V této otázce nejde pouze o individuální dilema, nýbrž rovněž o dilema celospolečenské. Pokud budeme předpokládat, že odpověď na zmíněnou otázku je kladná, stanovíme si jako celospolečenský cíl „zvyšování bohatství“. Mohlo by se však stát, že jsme se zmýlili v předpokladu a peníze neznamenaí nutně štěstí. V tom případě by společenské úsilí bylo definováno chybně a je úkolem nového ekonomického myšlení tento omyl napravit.

Zhruba takto uvažoval Richard Easterlin (1926), dosud žijící zakladatel ekonomie štěstí, dnes již etablovaného směru ekonomického myšlení.² Easterlin vycházel z výzkumů vývoje po druhé světové válce, který byl v západních zemích ve znamení bezprecedentního bohatnutí všech společenských vrstev. Zároveň je toto období érou, v níž byly vyvinuty a aplikovány přesné ekonomické indikátory na měření bohatství v čele s HDP (HNP). Míru, v jaké lidé v západní společnosti bohatli, proto známe naprosto přesně (HDP per capita). Nicméně přineslo jim to také větší míru štěstí? Takto Easterlin formuluje svoji výzkumnou otázku ve stati *Zlepšuje hospodářský růst lidský úděl? Některé empirické důkazy*.³ Easterlin zde usiloval o to, aby již existující

¹ Mgr. Petr Jíra, Ph.D., Katedra ekonomie a managementu Fakulty sociálně ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

² V této státi budeme používat termín ekonomie štěstí, aniž bychom zohledňovali možné rozdíly mezi variantami, které se objevují u autorů, o nichž zde pojednáváme: „economyofhappines“ a „economyofwell-being“ (kromě toho se někdy používají termíny „science ofhappines“ či „science ofwell-being“).

³ R. Easterlin: *DoesEconomicGrowthImprovetheHuman Lot? SomeEmpirical Evidence* (1974).

ekonomické indikátory měřící míru bohatství porovnal s mírou štěstí ve společnosti. Mohl přitom částečně navazovat na některé psychologické výzkumy, nicméně metodologii oboru, který nazval ekonomii štěstí, musel z největší části sám nově vytvořit.

Easterlinovým cílem bylo zpochybnit předpoklad zdomácnělý v mainstreamové ekonomii (peníze znamenají štěstí) a nahradit jej hlubším zkoumáním a znalostmi o lidském štěstí. Dlouhou dobu byl ekonomy spíše ignorován, teprve kolem přelomu tisíciletí nachází jeho iniciativa výraznou odezvu. Nejde pouze o to, že se v této době ekonomie štěstí začala rozvíjet jako obor, nýbrž rovněž o rostoucí míru jejího společenského vlivu. Poznatky a doporučení vědy o štěstí se stále častěji objevují jako součást tvorby politik, významně pronikají také do firemních strategií, v nichž hraje pojem well-being zaměstnance již velmi podstatnou roli. Jak uvidíme dále, odezva ve společnosti podporuje stále větší ambice badatelů poskytnout spolehlivé podklady pro tvorbu politik.

Je pozoruhodné, že Easterlin pracuje explicitně s celou řadou předpokladů, které vycházejí z filosofického myšlení minulosti. Přesto je kontext, v jakém se s těmito předpoklady pracuje v ekonomii štěstí, radikálně odlišný. Poznatky o lidském štěstí jsou založeny na empirickém výzkumu a cílem oboru je vytvořit indikátory společenského štěstí, které poslouží jako alternativy k ekonomickým indikátorům. Jen důraz na objektivitu indikátorů štěstí přitom může být různě silný. Zastánci slabší objektivitě údajů o štěstí směřují spíše k tomu, aby vyvolali společenskou diskusi, obhájci silnější objektivitě směřují k novému stylu řízení společnosti.

Cílem tohoto textu je na příkladech osvětlit tyto dva odlišné způsoby, jakým se může ekonomie štěstí dále vyvíjet. Vyjdeme přitom z rozboru díla zakladatele oboru Richarda Easterlina. Na tyto rozborů navážeme diskusí o objektivismu, která se zdá pro směřování oboru klíčová. V této části budeme razit tezi, že ekonomie štěstí by měla zohlednit některé výsledky filosofie vědy, která západní lidstvo naučila kriticky zhodnocovat vědecké poznatky a uvažovat o hranicích lidského poznání. Dále se budeme zabývat otázkou, jaká etika je přístupem ekonomie štěstí implikována. Ačkoli se problematikou etiky citovaní autoři explicitně nezabývají, nezdá se příliš pravděpodobné, že je možné operovat s tak křehkým tématem, jakým je lidské štěstí, aniž bychom se tím nedotýkali základních etických otázek. Není od věci si připomenout, že pojem štěstí byl v různých obměnách jádrem velkých etických systémů minulosti.

2. Easterlin: otázky, metody, výsledky, hypotézy

Je možné číst Easterlina také jako myslitele, který klade pro vývoj západní společnosti podstatné otázky. Vychází z předpokladu, který můžeme nalézt již u Aristotela: všichni lidé chtějí být šťastní. V kontextu novověkého vývoje je otázka, jestli hospodářský růst zlepšuje úděl člověka, bezesporu pozoruhodná. Nedomnívalo se snad novověké lidstvo, že pokud zlepšíme materiální podmínky života, zlepšíme také lidský úděl? Pokud je takto pochopená idea pokroku zpochybněna, je třeba si znovu položit otázku, v čem spočívá štěstí: jaké jsou skutečné příčiny či zdroje štěstí? A jak v nové situaci lépe zhodnocovat pokrok či pozitivní růst, ke kterému ve společnosti

dochází, když ekonomické indikátory nezohledňují záležitosti pro lidský život podstatné?

Základní metodou, kterou Easterlin používá, je empirický výzkum životní pohody v dané populaci. Otázka může znít jednoduše: „Obecně, jak šťastní byste řekli, že jste – velmi šťastní, docela šťastní, nebo ne tak šťastní? Jak jste spokojen/a se svým životem jako celkem – velmi, docela, tak nějak, ne moc nebo vůbec?“⁴ Sofistikovanější, a nakonec nejužívanější je tato otázka: představte si nejlepší možný život (10) a nejhorší možný život (0); poté uvažujte, na kterém místě škály se nacházíte. Na základě odpovědí na tuto otázku vzniká tzv. Cantrilův žebříček, který umožňuje porovnání údajů napříč generacemi či státy (na něm jsou také založeny tzv. indexy národního štěstí, HNS).

Důležité je, že nejde o momentální pocit štěstí. Respondenti se mají pokusit hodnotit svůj život jako celek. Jak zdařilý život vlastně žijeme? Easterlin si je s metodickou zdrženlivostí vědom toho, že data získaná těmito výzkumy jsou problematická.⁵ Nicméně je přesvědčen o tom, že mají určitou výpovědní hodnotu, která může být pro diskuse o směřování společnosti směrodatná. Zároveň tvrdí, že tyto psychologické výzkumy se zaměřují spíše na „životní pohodu“, nikoli na štěstí či blaženost. V daném kontextu od tohoto rozdílu odhlíží, aniž by přitom rozdíl mezi „životní pohodou“ a „štěstím“ nějak blíže objasnil.⁶ V tomto poukazu však vidíme další doklad metodické zdrženlivosti a důležitý prostor pro filosofické a etické diskuse o štěstí.

V dalším kroku srovnává Easterlin výsledky těchto výzkumů s celou řadou objektivních dat týkajících se úrovně hospodářství a jiných oblastí (rodinný stav, zdraví atd.). Z tohoto srovnání plynou výsledky Easterlinova výzkumu. Vliv příjmu (množství peněz) na štěstí se liší podle toho, v jakém kontextu otázku klademe. V jednotlivé zemi v daný statistický moment platí, že skupiny s nejvyšším statusem jsou v průměru šťastnější než skupiny s nejnižším statusem. V mezinárodním srovnání se obecná korelace mezi blahobytem a pocitem štěstí neprokázala. Chudé země nejsou vždy méně šťastné než země bohaté, může tomu být naopak. V jedné zemi po kratší časový úsek platí, že hladina štěstí zhruba kopíruje kolísání hospodářského cyklu, korelace mezi štěstím a penězi tedy existuje. V jedné zemi po delší časový úsek se korelace mezi penězi a štěstím prokázala pouze v nejchudších zemích světa. Od určité úrovně bohatství tato korelace přestává platit. Právě v bohatých zemích Západu po druhé světové válce se můžeme setkat s jevem, že bohatnutí není provázeno zvyšováním pocitu štěstí (tzv. Easterlinův paradox).⁷ Uvedme jako příklad skupinu Američanů narozených ve čtyřicátých letech dvacátého století. Mezi lety 1972 a 2000 se jejich průměrný příjem zvýšil o 116 % (očištěný od změny ceny zboží a služeb), přesto se jejich hlášené štěstí v roce 2000 nijak neliší od štěstí z roku 1972. Jinak řečeno, měli k dispozici podstatně více peněz, aniž by jim to přineslo štěstí.⁸

⁴ R. Easterlin: *Economics of Happiness*, s. 26.

⁵ Tamt.

⁶ Tamt.

⁷ R. Easterlin: *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence* (1974).

⁸ R. Easterlin: *Economics of Happiness*, s. 31.

Easterlin také vytvořil hypotézu, jak nesoulad mezi rostoucími příjmy a stagnujícím štěstím vysvětlit. Spokojenost s životní úrovní nezávisí pouze na objektivním stavu, nýbrž rovněž na „vnitřní normě životní úrovně“, kterou si v průběhu života vytváříme. Tato norma je výrazně ovlivněna srovnáním s průměrnou životní úrovní lidí v našem okolí. Postupem času, jak se zvyšuje příjem každého z nás, se zvyšují i vnitřní normy životní úrovně, podle kterých usuzujeme na štěstí. Jakkoli se tedy náš reálný příjem zvyšuje, nemá to nutně kladný vliv na naši životní pohodu, protože zároveň se zvyšují příjmy lidí v našem okolí a s nimi také naše vnitřní norma životní úrovně. Jinak řečeno, v oblasti příjmů panuje dokonalá „hédonická adaptace“ – na vyšší příjmy si zvykáme, aniž by zvyšovaly naši životní pohodu.

V rozporu s výsledky výzkumu a s touto hypotézou si většina lidí myslí, že by je větší množství peněz učinilo šťastnějšími. Přesněji řečeno, lidé jsou většinou přesvědčeni, že potřebují zhruba o 20 % větší příjem, než je jejich současný, aby byli dokonale šťastní. Easterlin toto přesvědčení nazývá „iluzí peněz“. Ačkoli to naší životní pohodě v nejmenším neprospívá, věnujeme drahocenný čas svého života snaze vydělat peníze, alespoň natolik, abychom nezaostávali za ostatními. Easterlin z toho vyvozuje závěr, že snahu vydělávat více peněz nemůžeme považovat za adekvátní úsilí o maximalizaci štěstí, raději bychom měli vzácný čas svého života věnovat spíše oblastem, jejichž vliv na štěstí je prokazatelný a trvalý: rodinnému životu a péči o zdraví.⁹

3. Data o štěstí a problém objektivity

V novém tisíciletí se nový obor bouřlivě rozvíjí. Jedním z reprezentativních dokladů rostoucího vlivu ekonomie štěstí jsou *Světové zprávy o štěstí*, vydávané každoročně od roku 2012 (s výjimkou roku 2014).¹⁰ Otevřenou ambicí těchto zpráv je vytvořit nové ekonomické paradigma, v němž by bylo štěstí považováno za adekvátní měřítko pokroku (rozvoje). Metody užívané v celosvětových výzkumech štěstí vycházejí z výzkumu životní pohody. Respondenti jsou především dotazováni, jak hodnotí svůj život jako celek na škále od 0 (nejhorší možný život) do 10 (nejlepší možný život). Trvalým tématem *Světových zpráv* o štěstí je, jaký význam má nové měřítko pokroku pro politiku. Zpráva z roku 2013 např. cituje rezoluci OSN z roku 2011, která vyzvala členské země, aby měřily štěstí svých obyvatel a aby se jím řídily při tvorbě svých veřejných politik.¹¹

Nemělo by uniknout pozornosti, jak velkou autoritu si tu tzv. experti na štěstí vlastně osobují. Jestliže je štěstí hlavním měřítkem pokroku, které by mělo být zohledněno při tvorbě politiky, pak je role odborníků na štěstí zcela klíčová.

Otázku, jaký je možný politický význam ekonomie štěstí a jakým způsobem by se její vliv měl uplatňovat, řeší Seligman a Davies ve starší stati *Beyond Money. Toward an Economy of Well-Being* (2004).¹² Podle těchto autorů by se štěstí mělo stát hlavním cílem tvůrců politik a jeho důsledné měření základním politickým cílem. Zároveň konstatují,

⁹ Tamt. s. 32-33.

¹⁰ <https://worldhappiness.report/archive/>

¹¹ <https://worldhappiness.report/ed/2013/>

¹² E. Diener, M. Seligman: *Beyond Money. Toward an Economy of Well-Being*, 2004.

že současná data o štěstí jsou ještě problematická a neposkytují dostatečně silná zjištění k tomu, aby sloužila jako základ politiky. Odhlédneme zde od kritiky, kterou autoři adresují dosavadním výzkumům štěstí i od jejich návrhů, jak tyto výzkumy zpřesnit. Důležité pro nás je, že tato data v silnější podobě mají být dostatečnými podklady pro politická rozhodnutí. V klíčové pasáži článku si autoři kladou za cíl dokázat, že data o štěstí jsou politicky neutrální. To znamená, že nekorespondují s žádným politickým přesvědčením, nejsou ani pravicová, ani levicová, konzervativní či liberální. Data o štěstí jsou jednoduše fakta, která mohou použít ve svůj prospěch politici všech směrů. Např. podle výzkumů o štěstí znamená manželství a rodinný život v průměru vyšší míru štěstí. Nicméně odborníci na štěstí nepodporují manželství z důvodu svého konzervativního přesvědčení, nýbrž jen upozorňují na neutrální údaje, které hovoří ve prospěch manželství. Za příklad správného užití dat o štěstí považují autoři jak konzervativní podporu rodiny (např. slevy na daních), tak liberální uzákonění sňatků homosexuálních a lesbických párů. Klíčové pro argumentaci autorů je připodobnění dat o štěstí k čistě ekonomickým ukazatelům. Jde o to, že data o štěstí jsou stejně politicky neutrální jako ekonomické ukazatele, které se v politice uplatňují delší dobu.¹³

Problémem podle našeho názoru je, že ekonomie štěstí se v tomto podání příliš omezeně orientuje na souboj s ekonomickými indikátory a prestiží, kterou v politice mají. Tuto snahu lze do jisté míry pochopit, neboť kritika kultu HDP je oprávněná. Ekonomie štěstí však škodí sama sobě, pokud přijímá omezená a nepromyšlená pojetí objektivitu právě z ekonomie. Ekonomie, alespoň ve své mainstreamové podobě, usilovala ve dvacátém století o to, aby se podobala přesností newtonovské fyzice. Oblíbenou metaforou některých ekonomů je dodnes přirovnání ekonoma k astronomovi. Jenže měla by ekonomie štěstí napodobovat tuto snahu a vypracovat „fyziku lidského štěstí“?

Zkusme argumenty obou autorů ještě dále domyslet. Citovaní autoři tvrdí, že sociální vědy mají čistě deskriptivní charakter.¹⁴ Politik jakéhokoli přesvědčení bude pro svá politická rozhodnutí používat jako základ spolehlivá a silná data o štěstí. Některá rozhodnutí se nicméně ukážou z hlediska svého příspěvku ke štěstí společnosti jako neefektivní. Autoři takový případ připouštějí. Politici se podle nich rozhodují i podle jiných kritérií, mohou např. mít jako cíl zvýšení rovnosti ve společnosti bez ohledu na to, jestli se tím zvýší hladina štěstí.

Ekonomie štěstí nemá být jediným kritériem, pouze v daném případě odhalí, jaký vliv má dané rozhodnutí pro štěstí obyvatel. Pokud politické rozhodnutí sníží hladinu štěstí ve společnosti, ať již se opírá o jakékoli principy, je v rozporu s velmi silnou autoritou – s neutrálními fakty. Tato fakta, jak nám bylo řečeno, popisují svět, jak objektivně je. To jinak řečeno znamená, že platí pro každého stejně. Nebylo by jednání v rozporu s těmito fakty politickou sebevraždou? Opět se vraťme ke srovnání s ekonomickými ukazateli. Ty mají údajně také povahu deskriptivních, neutrálních fakt.

¹³ Tamt. s. 24: „Domníváme se tedy, že měřítka blahobytu jsou – a musí být – politicky neutrální stejně jako ekonomické indikátory. Indikátory jsou deskriptivní, nikoli normativní, a takovými musí zůstat. Jsou to prostě fakta, která mohou být použita buď levicí, nebo pravicí, a proto poskytují další způsob, jak lépe posoudit nároky různých politických názorů tím, že odhalují, jak politiky skutečně ovlivňují blahobyty.“

¹⁴ Tamt. s. 4.

Vypovídají však v uvozovkách pouze o tom, jak funguje naše hospodářství. Význam ekonomických ukazatelů pro politiku je přitom naprosto určující. Ekonomický růst je cíl, který si téměř žádný politik nedovolí zpochybnit. Jaký by potom měl být status dat o štěstí? Ta vypovídají o veličině, která je podle mnohých filosofických a etických koncepcí pro lidský život zásadní: všichni lidé chtějí být šťastní. Jak by bylo možné jednat v rozporu s neutrálními fakty o štěstí?

Je tudíž pravděpodobné, že by se prosadila politika, která by byla v souladu s neutrálními daty o štěstí. Politická autorita by se opírala o vědu, diskuse o politických cílech by byla v podstatě zbytečná, rozhodovala by tvrdá data.¹⁵ Protože společenským cílem je „maximalizace štěstí“, veškerá autorita a rozhodovací pravomoci by se soustředily do rukou expertů-politiků. V podstatě bychom tím opustili představu, že občanská participace na politice je něco kladného a žádoucího. Dalším důsledkem by bylo jakési zprůměrování štěstí: všichni by se museli naučit být šťastní stejným způsobem, pro svérázné představy o štěstí by místo nebylo (neopírají se o objektivní data).

Změny, které by mohl přinést posun od „peněz ke „štěstí“, jsou natolik zásadní, že je potřeba přemýšlet o všech nebezpečích. V této souvislosti nelze opomíjet Huxleyho slavnou dystopii *Brave New World* z roku 1932. Huxley si již v této době představil dokonale uskutečněnou vládu expertů na štěstí. Výsledkem je společnost, která se skutečně vyznačuje zřejmě nejvyšší možnou měřitelnou mírou štěstí. Cena se však za to platí poměrně velká: mj. se tu podstatně omezuje individualita, lidé nemají možnost účastnit se politických rozhodnutí. Chybějí tu však některé momenty, které budeme zřejmě považovat za nezbytné složky důstojného lidského života: kritické myšlení, umění, láska atd.¹⁶

Ekonomie štěstí pravděpodobně k podobnému světu nechce směřovat. Aby však byl její přínos pro společnost skutečně pozitivní, měla by prodělat kritickou diskusi o statusu empirických dat a obecněji o hranicích lidského poznání. Jen namátkou a stručně: empirický výzkum nelze považovat za metodu, která by se mohla přiblížit k objektivnímu popisu stavu světa. Empirický výzkum není nezávislý na hodnotových postojích badatelů, kteří formulují zkoumané hypotézy. Empirický výzkum je z povahy věci neuzavřený, jakkoli můžeme disponovat velkým množstvím dat, nikdy nedisponujeme empirickými daty o každé jednotlivosti. Navíc platí, že komplexní otázky, mezi něž patří otázka lidského štěstí, se empiricky dají zkoumat jen v omezené míře, aniž bychom je přitom zároveň neredukovali. Diskuse o objektivismu, jak je v některých současných polemikách traktována, povážlivě opomíjí obecné otázky hranic lidského poznání, jako bychom nebyli dědici novověké filosofie poznání. Skutečně můžeme poznat svět takový, jaký je? Přitom věda rozhodně nepotřebuje být podložena naivní teorií objektivní poznání. Jak ukázal např. klasik filosofie vědy Karl Raimund Popper, skutečná vědeckost vědy nespočívá ve schopnosti podávat nám neutrální (= objektivní) popisy světa.¹⁷ Věda nepodává tvrzení, nýbrž hypotézy, tedy

¹⁵ Srov. P. Urban: *Věda o well-being – několik (víceméně kritických) poznámek*, s. 17: „Ve společnosti řízené podle takových pravidel se politická autorita soustředí v rukou odborníků, kteří tvrdí, že mají nejpřesnější poznatky a data o tom, co zvyšuje štěstí obyvatel a co podporuje jejich prospívání.“

¹⁶ A. Huxley: *Konec civilizace*.

¹⁷ K. R. Popper: *Logika vědeckého zkoumání*.

zkusmá tvrzení, která jsou formulována tak, aby mohla být vyvrácena (falzifikována). Právě důrazem na falsifikaci se liší pravá věda od mechanicky provozované vědy či pseudovědy. Věda nepoznává pravdu o světě, nýbrž k pravdě se přibližuje každou vyvrácenou hypotézou. Mnohem lépe než to, jaký je svět, víme to, jaký není, k tomu nám totiž slouží všechny vyvrácené vědecké hypotézy minulosti.

Ekonomie štěstí u velké části badatelů ignoruje tyto základní úvahy o lidském poznání, zřejmě z toho důvodu, aby se co nejrychleji domohla společenského vlivu. Ten však nemusí být nutně pozitivní a uvažovaná civilizační změna od peněz ke štěstí je z uvedených hledisek spíše problematická. Jako perspektivní vidíme střídmější verzi ekonomie štěstí, tedy takovou ekonomii štěstí, která si zachovává patřičnou míru metodické zdrženlivosti a bude si vědoma problematického statusu svých výzkumů. Je např. docela rozumné předpokládat, že nezaměstnanost, především ta dlouhodobá, má velice negativní efekt na životní pohodu. Výsledky takového výzkumu by měl bezpochyby zvážit každý seriózní politik. K tomu rozhodně nepotřebuje být přesvědčen o tom, že prezentovaný výzkum neposkytuje nic než fakta a nestranné popisy světa.

4. Návrat utilitaristické etiky?

Zastánci silné verze objektivní ekonomie štěstí se poukazy na fakta a deskripci vyhýbají rovněž diskusi o etice, která je s ekonomikou štěstí spojena. Tato diskuse je pro nový obor ekonomie zcela nezbytná. Štěstí je veličina, která se velmi podstatným způsobem dotýká lidského života. Pokud jde o štěstí, nelze být eticky neutrální. Při letmém pohledu na dějiny etiky vidíme toto tvrzení potvrzeno tím, že pojem štěstí je jádrem velké části hlavních etických systémů. Antická etika obecně předpokládala, že každý člověk touží po štěstí, jen pod tímto pojmem rozumějí různí lidé něco jiného. Ekonomie štěstí sice tento předpoklad přejímá, eticky ji však nelze charakterizovat ani jako *eudaimonismus*, ani jako *hédonismus*. Etiku pro ekonomii štěstí je nutné hledat teprve v novověku, když se objevuje myšlenka vědeckého řízení společnosti, a tedy i vědecké etiky. Zakladatel utilitarismu Jeremy Bentham byl přesvědčen, že z vědeckého hlediska je nutné provést radikální revizi etiky. Žádné předem platné morální principy neexistují. Nejde o etické zásady či principy, jde o důsledky daného jednání pro jednotlivce a společnost. Přinese dané jednání větší škodu či užitek? Eticky správné je to jednání, které vede k „maximu štěstí“. Veřejně činná osoba by se ve svém rozhodování měla řídit podle zásady maximalizace štěstí ve společnosti, k čemuž mu vědecká etika (utilitarismus) poskytuje spolehlivé podklady (data).

Podobnost s přístupem ekonomie štěstí jistě nebude náhodná. Již Easterlin uvažoval o maximalizaci štěstí jako o relevantním cíli. Snahy ostatních uvedených autorů o politický vliv jsou jen aplikacemi dvou utilitaristických předpokladů. Za prvé zásady maximalizace štěstí ve společenském měřítku. A za druhé přesvědčení, že data ekonomie štěstí mohou sehrát roli spolehlivých základů pro politické rozhodování.

Připomeňme zde jen některé momenty z etické diskuse o utilitarismu. Za hlavní slabinu utilitarismu je považována neschopnost akcentovat jakýkoli nepodmíněně platný morální princip, včetně lidských práv, která Bentham explicitně odmítal. Politika je legitimní tehdy, pokud zvyšuje sumu štěstí. Pokud se tak děje na úkor práv

jedince, utilitarista by na tom neviděl nic špatného. Je možné, aby legitimní politika porušovala práva jedince, pokud by tím zároveň maximalizovala štěstí společnosti? Z utilitaristického hlediska ano. Utilitarista se sice může domnívat, že porušování lidských práv není akceptovatelné, nicméně jeho názor je v tomto případě jen osobní, nemá status vědecké etiky, kterou jinak utilitarismus chce být: neopírá se o data.¹⁸ Stejně tak je možné říci, že ekonomie štěstí by z principu nic proti porušování lidských práv neměla. Pokud jejich porušování zvýší životní pohodu ve společnosti.

Je třeba si explicitně klást otázky, které si citovaní autoři nekladou. Je štěstí jediným cílem? Měla by ekonomie štěstí sledovat utilitaristickou etiku (a maximalizovat štěstí), nebo uznávat nepodmíněnou platnost některých morálních principů? Pokud ano, tak kterých a proč? Je tu něco, co bychom měli stavět i nad štěstí? Opravdu je každé lidské utrpení nutné vnímat negativně? Lépe řečeno, mělo by být naším politickým cílem za každou cenu zvýšit národní skóre v Cantrilově žebříčku? A měli bychom pro tento cíl obětovat např. kritické myšlení, pokud bychom zjistili, že nepřispívá k životní pohodě? Neboli, s odkazem na J. S. Milla, je lepší spokojený hlupák než nespokojený Sókratés?¹⁹

5. Závěr

Ekonomii štěstí neprospívá omezená orientace na data o štěstí. Jakkoli mohou mít zjištěné údaje jistou výpovědní hodnotu, nelze je považovat za poslední slovo v otázce lidského štěstí. Ostatně již Easterlin naznačuje, že zjištěná data vypovídají spíše o životní pohodě, nikoli o štěstí. Otázka po štěstí zůstane nadále otázkou filosofickou a etickou.

Velkým nebezpečím pro ekonomii štěstí je pokušení rychle uplatnit politický vliv. Představa, že se díky novému oboru změní orientace lidstva, je problematická. Nelze jednoduše nahradit peníze štěstím, k civilizační změně by byla zapotřebí také změna celkové kulturní a hodnotové orientace. Civilizační změna, kterou očekávají autoři *Světových zpráv o štěstí*, nenastane tím, že místo „maximalizace zisku“ dosadíme „maximalizaci štěstí“. Princip maximalizace se v obou případech opírá o sebestřednou perspektivu jedince, který druhé potřebuje pouze pro své účely. Při aplikaci principu maximalizace štěstí na správu věcí veřejných bychom se pustili do nebezpečných vod expertního řízení společnosti.

Ekonomie štěstí by se měla podle našich závěrů více soustředit na diskusi o základních předpokladech, z nichž vychází. Jak by taková diskuse mohla vypadat, vidíme ve stati L. Mlčocha: *Ekonomie a štěstí: proč více někdy není lépe*.²⁰ Mlčoch se zde explicitně věnuje kritice modelu homo economicus a navrhuje alternativní pojetí člověka a ekonomické racionality, které se opírá nejen o vztahy ekvivalence, ale také reciprocitu. Ekonomie štěstí v tomto uměřeném podání je cenným příspěvkem k

¹⁸ K diskusi o utilitarismu srov. I. Shapiro: *Morální základy politiky*. M. Sandel: *Spravedlnost. Co je správné dělat*.

¹⁹ J. S. Mill: *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I*, s. 18.

²⁰ L. Mlčoch: *Ekonomie a štěstí: proč více někdy není lépe*.

diskusi o alternativách jednostranné a neudržitelné orientace na ekonomický růst, jakož i pozvánkou k diskusi o novém stylu ekonomického myšlení.

Shrnutí

Ekonomie štěstí je obor, který přišel s vlivnou koncepcí poukazující na přehnaný význam peněz (HDP) ve společnosti i v životě jednotlivců. Novým měřítkem pokroku se má namísto peněz stát „štěstí“. Článek se pokouší stručným způsobem kriticky reflektovat filosofické a etické otázky, které proměna ekonomického paradigmatu vyvolává. Za nebezpečí ekonomie štěstí považujeme pojetí silného objektivismu, příliš zbrklou ambici domoci se společenského vlivu a absenci otázky, jaký etický přístup je vlastně ekonomii štěstí implikován.

Literatura a další zdroje

E. Diener, M. Seligman: *Beyond Money. Toward an Economy of Well-Being*, 2004, Psychological Science in the Public Interest, vol. 5.

R. Easterlin: *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence* (1974), Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/111773/>

R. Easterlin: *Economics of Happiness*, s. 26, Daedalus, Spring, 2004, Vol. 133, No. 2, On Happiness (Spring, 2004).

A. Huxley: *Konec civilizace*, Praha 2020

J. S. Mill: *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I*, Praha 2016.

L. Mlčoch: *Ekonomie a štěstí: proč více někdy není lépe*, 2007, Politická ekonomie 2.

K. R. Popper: *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997

M. Sandel: *Spravedlnost. Co je správné dělat*, Praha 2015.

I. Shapiro: *Morální základy politiky*, Praha 2018

P. Urban: *Věda o well-being – několik (víceméně kritických) poznámek*, in: Československá psychologie, LX/1, 2016

<https://worldhappiness.report/archive/>